

Te Tukutuku Ako Mō Te Reo Matatini

Ko te reo Māori te kākahu o te whakaaro, te huarahi ki te ao tūroa.
Tā Hēmi Henare, 1984

He rite pū te pono o tēnei whakataukāki i ēnei rā ki ō ngā rā o te tekau tau 1980. E whakaatu ana i te wāhi ki te reo Māori i te ahurea, i te tuakiri, i te ako hoki. Ko te reo te taura e here ana i te ao onamata ki te ao anamata.

"He mea whakaata e te reo matatini ngā pūkenga me ngā āheinga reo. Nō roto mai ēnei i te ahurea, he whirinaki tahi tētahi i tētahi, ā, kei te noho mai anō hei tūāpapa mō te ako, huri noa i te marautanga. He tautoko anō hoki tā ēnei pūkenga i ngā wawata o te iwi Māori ki te whakarauora i te reo Māori."

E whakamana ana te reo matatini – ngā tini 'mata' o te reo Māori – i te matahuhua o te reo. Mā te reo matatini hoki e āhei ai ngā ākongā ki te kuhu atu ki te whānuitanga o ngā horopaki matawhaiaro, pāpori, ahurea, mātauranga hoki. Ko te reo matatini te taura tuitui i ngā hononga i waenganui i ngā tāngata, i waenganui hoki i ngā tāngata me ō rātou whakaaro, ō rātou mōhiotanga, ā rātou kaupapa hoki. He whitake tonu te reo matatini – he āwhina tāna i ngā ākongā ki te āta tuitui i ngā hononga whai tikanga, whaihua ki ētahi atu, ki tō rātou taiao me ā rātou mahi ako.

E angitū ai ngā ākongā i te ao me te ara rapu mātauranga, me pakari ō rātou pūkenga reo. Mā te reo matatini e whai wāhi ai te ākongā ki ngā whakawhitinga kōrero o ia rā. Mā te reo matatini anō e pakari ai ōna whakaaro, e ihiihi ai ana kōrero, e whai koha ai ia ki te ao, ā, e mārama ai te ao ki a ia.

Kua whakatakotohia ki tēnei tukutuku ako ngā āhuatanga o te reo matatini e hua ake ai ēnei putanga, e angitū ai te ākongā i ngā mahi ako ki ngā taumata whakarunga o te kura tuarua, ki ngā horopaki matawhaiaro, pāpori, ahurea, mātauranga anō hoki.

E hāpai ana tēnei tukutuku ako i ngā mahi ako kua tohua ki te Tīrewa Ako (Pānui, Tuhituhi me te Reo ā-waha) me te Taumata 4-5 o Te Marautanga o Aotearoa (Te Reo Māori).

NGĀ WHAKAARO WHĀNUI

- ***Ko te reo Māori te kākahu o te whakaaro***
Kia pakari te ako.
- ***Ko te reo Māori te huarahi ki te ao tūroa***
Kia Māori te reo.
- ***He reo ora te reo Māori***
Kia rere te reo.
- ***Me pakari ngā pūkenga reo***
Kia tika te reo.

NGĀ AKORANGA TĀPUA

Ka whaitake te āhua o te whakamahi i te reo.
Ka āta wetewete, ka arohaehae i ngā kōrero.
Ka whiriwhiri, ka whakamahi rautaki e pai ai te whakawhiti kōrero.
Ka whakamahi i ngā momo reo huhua.

TMoA: TE REO MĀORI
Taumata 4-5

NGĀ WHENU

- **Āheinga Reo:** te whakatutuki i te take o te kōrero
- **Puna Reo:** te tipu o te puna kupu me ōna āhuatanga katoa
- **Rautaki Reo:** te whakamahi me te whakamārama i ngā rautaki reo

NGĀ WHĀINGA

I ahu mai ēnei whāinga i TMoA me ngā Tīrewa Ako.

Kia tutuki i te ākonga ēnei mea e whai ake nei:

- Ka āta wetewete i ngā kōrero me ngā mōhiotanga ka tae atu ki a ia.
- Ka whaitake te āhua o tana whakamahi i te reo.
- He whānui tana puna reo kia hāngai ai ana kōrero ki te tangata, ki te kaupapa rānei e kōrero ana ia.
- Ka whiriwhiri rautaki pānui, tuhituhi, kōrero, whakarongo anō hoki kia taea ai: te whai whakaaro, te whai māramatanga, te urupare atu anō hoki ki tāna i pānui ai; te tuhituhi kia hāngai ki te pūtake me te hunga pānui; te whakawhiti kōrero kia whaihua.

NGĀ WHAKAARO WHĀNUI	NGĀ AKORANGA TĀPUA	NGĀ PUTANGA	NGĀ PAEARU
<i>Kia pakari te ako:</i>	<p>Ka <i>āta wetewete</i> te ākonga i ngā kōrero me ngā mōhiotanga ka tae atu ki a ia.</p> <p>Me whai wāhi atu ki ngā momo tuhituhi huhua noa ki te:</p> <ul style="list-style-type: none"> • tautohu i te whāinga a te kaituhi, te kaitā pikitia, te kaikōrero rānei • urupare ki ngā pātai matawhawhati • tuku pātai tuwhera • whakamārama i ā rātou kaupapa ako, ō rātou whakaaro me ngā take i pērā ai te whakaaro • tohe, ki te kōkiri rānei i ētahi whakaaro kē 	Ka mārama, ka tautohu i ngā whakaaro matua i ngā tuhituhi.	<p>1.2 Kua tautohua ngā whakaaro matua. (Āheinga reo)</p> <p>1.3 Kua tautohua ngā pārongo hauarea me ngā kōrero horihori. (Rautaki reo)</p>
<i>Kia rere te reo:</i>	<p>Ka <i>whiriwhiri</i> rautaki pānui, tuhituhi, kōrero, whakarongo te ākonga kia taea ai: te whai whakaaro, te whai māramatanga, te urupare atu anō hoki ki tāna i pānui ai; te tuhituhi kia hāngai ki te pūtaka me te hunga pānui; te whakawhiti kōrero kia whaihua</p> <p>Me whakamahi ngā rautaki whakarongo, kōrero, pānui, tuhituhi, ataata, whakaatu huhua noa ki te:</p> <ul style="list-style-type: none"> • whiriwhiri i te rautaki tino hāngai ki te pūtaka (hei tauira, ngā tiwhiri ataata, ngā tuone, te hauoro, te hā, te reo ā-tinana; te whakaputa anō; te whakarongo, te pānui kia mau ai te ia/ngako; te hoki ki te whakatika; te whakamārama, te whakaniko; te whakarāpopoto, he whakapuaki anō; te tahuri ki te ipurangi, ki rauemi kē atu) • hāpai i te ako me te whakawhiti kōrero āta kite i ngā rautaki i whāia e te kaituhi, te kaitā pikitia, te kaikōrero rānei e tutuki ai tana hiahia. 	Ka whakamahi i te reo kia whaitake.	<p>1.1 Ka whiriwhiri, ka whakamahi rautaki reo kia mārama ai te tuhituhi.</p> <p>2.1 Ka whiriwhiri i ngā rautaki matua kia whaitake ai te whakawhiti kōrero.</p>
<i>Kia Māori te reo:</i>	Ka whaitake te āhua o te whakamahi a te ākonga i te reo.		2.2 Ka āta whakawhiti i ngā whakaaro matua. (Āheinga reo)

	<p>Me whakamahi ngā momo tuhituhi huhua noa:</p> <ul style="list-style-type: none"> • kia mārama ai te pūtake o ngā momo tuhituhi rerekē • ki te tautohu, ki te whakaahua whakamahuki i ngā tohu rerekē o ngā momo tuhituhi rerekē • ki te tuhi, ki te kōrero mō ngā take huhua noa, ki ngā hunga pānui, whakarongo huhua noa. 		
<p><i>Kia tika te reo:</i></p>	<p>He <i>whānui</i> te puna reo o te ākongā kia hāngai ai ana kōrero ki te tangata, ki te kaupapa rānei e kōrero ana ia.</p> <p>Me whakamahi te whānuitanga o ngā momo reo me te puna reo (tae atu ki ngā kupu taurite me ngā kupu tauaro) kia:</p> <ul style="list-style-type: none"> • whanake ai tana mōhio ki te reo (te wetereo, te puna reo, ngā āheinga reo, te reo ōkawa, te reo ōpaki, te reo peha me te reo more) kia pai ai tana whakawhiti kōrero ki ngā tāngata me ngā horopaki huhua noa • whanake ai tana puna kupu me tana puna reo • taea ai te pānui ngā tuhituhi huhua noa • hāngai ai tōna reo, āna tuone, me te whakapuakitanga ki te hunga whakarongo/pānui me te kaupapa. 		<p>2.3 Ka whakamahi i te reo e hāngai ana ki te horopaki, te hunga pānui/whakarongo, me te pūtake. (Puna Reo)</p> <p>2.4 Ka whakamahi i te reo kia tika. (Puna Reo)</p>